

asoscongress

ALANYA

**ULUSLARARASI DİN BİLİMLERİ
SEMPOZYUMU**

International Symposium on Religious Sciences

**18-19-20 APRIL
2019**

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

ISBN: 978-605-7602-99-2

www.asoscongress.com

VI. ULUSLARARASI DİN BİLİMLERİ SEMPOZYUMU TAM METİN KİTABI

ISBN: 978-605-7602-99-2

Yayın Yönetmeni

Muhammet Özcan

Yayın Editörü

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

Kapak Tasarımı

Bülent Polat

Erişime Açıldığı Tarih

27.08.2019

Asos Yayınevi

1.baskı

Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Telefon: 0532 643 75 23

Mail Adresi: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

Tam metin kitabında yayınlanan tüm bildiriler Sobiad tarafından indekslenmiş, İntihal.net tarafından benzerlik denetiminden geçirilmiştir.

OSMANLI DEVRİNDE RUMELİ'DE KUR'ÂN TEDRİSİ (BULGARİSTAN VE YUNANİSTAN ÖRNEĞİ)

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Gökdemir

Kırklareli İlahiyat Fakültesi

Öz

Avrupa'nın güneydoğusunda yarımada şeklinde yer alan Balkanlar, ismini Balkan dağlarından almaktadır ve Osmanlı'da Rumeli diye bilinmektedir. Osmanlı, vermiş olduğu mücadelelerle Balkanlardaki hakimiyetini tesis etmiş ve bu durum 500 yıl kadar devam etmiştir. Osmanlı, bu zaman zarfında Rumeli'yi Anadolu'dan ayırt etmemiş; bu manada bölgeden bayındırlık, eğitim, kültür ve sanat gibi her alanda hizmetlerini esirgememiştir. Osmanlı'nın Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'da önemseddiği hususlardan biri de Kur'ân eğitimidir. Osmanlı, bu meyanda vakıflar aracılığıyla bölgede darülkurrâlar ve sıbyan mektepleri tesis etmiştir. Bu hizmetlerin bir kısmı da Bulgaristan ve Yunanistan'a yöneliktir. Bulgaristan'ın Osmanlı'nın idaresinde daha fazla kalmasından olsa gerek Bulgaristan'daki Kur'ân eğitimi ve kıraatine yönelik hizmetler Yunanistan'a nispetle daha ziyadedir. Araştırmada Bulgaristan ve Yunanistan'daki bahsi geçen Kur'ân eğitim merkezleri, buralarda yetişen kıraat âlimleri ile eserlerine değinilecek; daha sonra bu bölgelerin Kur'ân eğitimi ve kıraati manasında Osmanlı'ya yapmış oldukları katkılar zikredilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bulgaristan, Yunanistan, Kıraat, Kur'ân.

Giriş

Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda bulunan bir yarımadadır. Bölge ismini Balkan dağlarından almaktadır. Türkçe'de Rumeli diye de bilinmektedir. Osmanlı, Avrupa'da fethettiği topraklara Rumeli adını vermiştir.⁹⁷ Osmanlı'nın Avrupa'daki fetihlerinin ilki Çimpe Kalesi'nin alınmasıyla gerçekleşmiş; fetihler, I. Murad'la Bulgaristan, Makedonya ve Güney Sırbistan topraklarının hakimiyet altına alınmasıyla Balkanlar'da sürdürülmüş; daha sonra da Padişahların bölgeye yönelik fetihleriyle

⁹⁷ Ramazan Özey, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 3.

Balkanlar'daki Osmanlı fetihleri devam ettirilmiştir.⁹⁸ Osmanlı vermiş olduğu mücadelelerle Balkanlarda hakimiyetini tesis etmiş ve bu durum 500 yıl kadar sürmüştür.⁹⁹ Balkanların fethi sonrasındaki gelişmeler sonucunda bölgenin dil, kültür, eğitim ve geleneklerinde büyük değişimler söz konusu olmuştur. Nitekim Osmanlı, bir yandan Balkanlar'da yoğun bir şekilde imar faaliyetine girişirken diğer yandan Anadolu'dan birçok zanaat çeşidini de Balkanlar'a taşımıştır.¹⁰⁰

Osmanlı'da divanın ikinci önemli vazifesi İslam dininin muhafazası ve yayılması ile hakimiyeti altında olmayan yerlerde İslam'ın düzenini sağlamak olduğundan Rumeli'ye aynı gözle bakmış; bu manada Rumeli'yi Anadolu'dan ayırmamıştır. Hatta Anadolu'dan daha fazla itina göstermiştir.¹⁰¹ Osmanlı'nın kültür ve medeniyet namına Balkanlar'da yaptığı hizmetleri ise daha ziyade kurmuş olduğu vakıflar sayesinde mümkün olmuştur. Bu manada Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı döneminde Balkanlarda söz konusu vakıfların sayısını 15. 787 olarak vermesi¹⁰² oldukça manidardır. Bölgedeki 8089 cami ve mescit, 900 tekke ve 307 türbe dini amaçlı vakıflar sayesinde tesis edilebilmiştir.¹⁰³ Osmanlı'nın Balkanlarda kurduğu vakıflardan bir kısmı da eğitim-öğretime yöneliktir. Nitekim bahsi geçen bölgedeki mektep, medrese, kütüphane, dârülkurrâ ve dârülhadisler söz konusu vakıflar sayesinde kurulup yine onlar sayesinde varlıklarını devam ettirebilmişlerdir.¹⁰⁴ Kaynaklarda adı geçen mekânlardan dârülkurrâlarla ilgili Bulgaristan ve Yunanistan haricindeki yerlerden Bosna'da 2, Makedonya ve Sırbistan'da ise 4 rakamından bahsedilir. Kur'ân tedris mekânlarından mekteplerin

⁹⁸ Tahsin Nasuhbeyoğlu, *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*, (İstanbul: 2008), 9-10.

⁹⁹ Fikret Karaman, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Mirası", İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/2 (2018), 21.

¹⁰⁰ Nimetullah Hafız, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (İstanbul: IRCİCA, 1985), 97; Karaman, *Balkanlardaki Miras*, 26.

¹⁰¹ Mehmet Doğan, "I. Murad", *Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 1: 108; Karaman, *Balkanlardaki Miras*, 31.

¹⁰² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, (İstanbul: TBMM Kültür, sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2006), 145; Karaman, *Balkanlardaki Miras*, 31.

¹⁰³ Osmanlı'nın Balkanlarda kurmuş olduğu vakıflarla ilgili bk. Karaman, *Balkanlardaki Miras*, 34-39.

¹⁰⁴ Balkanların fethinden sora bölgede açılan medrese ve mektepler sayesinde yerli Müslümanların eğitiminde büyük mesafeler kaydedilmiştir. Bu meyanda cami ve zaviyelerle mektep ve medreselerde çok sayıda kitap istinsahında bulunulmuştur. İstinsah edilen kitapların bir kısmı tedris mekanlarında muhafaza edilirken diğer bir kısmı için de kütüphaneler kurulmuştur. Bk. Orlin Sabev (Orhan Salih), "Bulgaristan Örneği Işığında Balkanlar'da Osmanlı Medrese Kütüphaneleri", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, (İstanbul: 2014), 143. (143-174)

sayısıysa dârülkurrâlara nispeten oldukça fazladır. Buna göre Bosna-Hersek'te 874, Arnavutluk'ta 111, Kosova'da 26, Makedonya'da 152, Sırbistan'da 121 adet mektebin varlığı zikredilir.¹⁰⁵

Aşağıda Bulgaristan ve Yunanistan'daki bahsi geçen Kur'ân eğitim merkezleri, buralarda yetişen kıraat âlimleri ile eserlerine değinilecek; daha sonra bu bölgelerin Kur'ân eğitimi ve kıraati manasında Osmanlı'ya yapmış oldukları katkılar zikredilecektir.

Bulgaristan ve Yunanistan'daki Kur'ân Eğitim Merkezleri

Bulgaristan'da dinî eğitim ve özellikle de Kur'ân eğitimi merkezleri genelde diğer Balkan ülkelerine özeldir ise Yunanistan'a nispetle daha fazladır. Bu durumun oluşmasının en büyük sebebi Bulgaristan'ın diğer Balkan ülkelerine nispetle Osmanlı sınırları dahilinde daha fazla bulunmuş olmasıdır. Zira Bulgaristan, Balkanlarda ilk fethedilen aynı zamanda en son kaybedilen yerdir. Nitekim I. Murad zamanından itibaren toprakları fethedilen Bulgaristan'ın Osmanlı'dan ayrılması 1888 yılında gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ XV. yüzyılda Rumeli eyaleti sınırlarına dahil olan Yunanistan'ın Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız olduğu tarih ise 24 Nisan 1830'dur.¹⁰⁷

1744 tarihli Şumnu Şerif Halil Paşa Camii külliyesindeki vakfiyesinde Sadrazam Kethüdası Şerif Halil Paşa'nın medresede haftada üç gün ders vermesi için tayin ettiği dersiâmın yanı sıra camide şeyhülkurrâ konumunda kıraatte uzman birinin, haftada iki gün ve günlük 10 akçe karşılığında olacak şekilde öğrencilere ders vermesinin vakfiyede dile getirmesi; ayrıca Şerif Halil Paşa'nın tesis ettiği kütüphaneye vakfettiği eserlerin arasında kıraate dair kitapların da olması; o dönemde Balkanlarda kıraat ilminin önemsendiğini gösterir. Tüm bunlarla birlikte kütüphanesine hat hocası tayin etmesi, bunun sonucunda buranın Balkanlarda Kur'ân istinsahı merkezi haline gelmesi ve burada yazılan Kur'ân'ların İstanbul'da bile rağbet görmesi Bulgaristan'ın Kur'ân'a hizmetini göstermesi açısından manidardır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), 118.

¹⁰⁶ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan (Tarih/Osmanlı Dönemi)", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 396-398.

¹⁰⁷ Yunanistan'ın Osmanlı idaresindeki durumuyla ilgili bilgi için bk. Mehmet Hacısalıhoğlu, "Yunanistan (Tarih ve Ülkede İslâmiyet ve Türk-Müslüman Azınlık ve Kültür Varlıkları)", (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43: 587; Salih Gökçen, "Dogmatik Yunan Paranoyası/Anadolu'da Rum Soykırımı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, 31 (2006): 85.

¹⁰⁸ Sabev, "Osmanlı Medrese Kütüphaneleri", 147-148, 150-153. Hattat ve hafız İbrahim Nesip Efendi'nin (ö. ?) İstanbul'da hat üstatlarından ders aldıktan sonra hat ilminde eğitimini sürdürmek için Şumnu'ya geçmesi ve burada beş yıl kadar hat dersi alması; Şumnu'nun hat ilminde o dönemki yerini göstermesi açısından önemlidir. Bilgi için bk. İrfan Ünver Nasrattinoğlu, *Afyonkarahisar'lı Şairler Yazarlar Hattatlar*, (Ankara: İpek Matbaası, 1971), 206-207.

Bulgaristan’ın kıraat ilmi açısından en gelişmiş yeri Filibe’dir. Nitekim Filibe’de 53 adet caminin varlığından bahsedilirken 7 adet de dârülkurrânın mevcudiyeti zikredilir. Bu manada Anadolu’nun birçok bölgesinde Filibe’deki kadar kıraat eğitim merkezlerinin bulunmaması, Osmanlı’nın Balkanlara verdiği değeri göstermesi açısından manidardır. Bahsi geçen Kur’ân eğitim merkezlerinden Ulucami Dârülkurrâsı’nda şeyhülkurâ Gazzazzâde yedi kıraate dair ders verirken; Şehâbeddîn Paşa Dârülkurrâsı’nda ise eğitimin mahiyetiyle ilgili bilgi verilmemekle birlikte her gün kıraat ilmi tedrisine dair bilgi vardır. Filibe’de Kur’an eğitimi verilen yerlerden bir diğeri sıbyan mektepleridir. Filibe’deki mekteplerinin bir diğeri özelliği her caminin yanında bir mektebin bulunması; yani mekteplerin camilerle birlikte düşünülmesi hususudur.¹⁰⁹ Filibe’nin yanı sıra Zağra Yenicesi’nde de dârülkurrâ ve sıbyan mekteplerinden bahsedilmektedir. Buradaki sıbyan mektebi sayısı kırk iki iken dârülkurrâların sayısından bahsedilmemektedir.¹¹⁰ Ayrıca Tatar Pazarcığı,¹¹¹ Sofya,¹¹² Hacıoğlu,¹¹³ Yanbolu,¹¹⁴ Köstendil,¹¹⁵ Plevne,¹¹⁶ Prevadi,¹¹⁷ Silistre,¹¹⁸ Dobruca,¹¹⁹ Usturumça¹²⁰ ve Menlikte¹²¹ de çok sayıda sıbyan mekteplerinin mevcudiyetine dair bilgi verilir.

Yunanistan’ın Kur’ân eğitimiyle alakalı en gelişmiş yerleri ise Tırnova, Moton, İnebahtı ve Kandiye’dir. Bunlardan Tırnova Larissa’da (Yenişehir) üç yerde dârülkurrâ mevcutken yirmi iki adet de sıbyan mektebi bulunmaktadır. Tırnova’da özellikle Dârülkurrâ Camii’nde çok sayıda hafızın varlığından bahsedilmektedir.¹²² Tırnova’dan sonra kıraat eğitiminin gelişmiş olduğu bir diğeri beldesi Moton’dur.

¹⁰⁹ Coşkun Eyüp-Ensar Ferhat, “Bulgaristan’daki Bazı Kültür Merkezleri”, 185-186.

¹¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, hzr. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011). 3: 214.

¹¹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 3: 219.

¹¹² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 3: 224.

¹¹³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 3: 196.

¹¹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 26.

¹¹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 5: 304.

¹¹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 6: 96.

¹¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 3: 176.

¹¹⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 3: 192.

¹¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 3: 209.

¹²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 336.

¹²¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 339.

¹²² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 88.

Burada da dârülkurrâ ile sıbyan mekteplerinin mevcudiyetinden bahsedilirken Tırnova'dan farklı olarak Moton'daki medreselerde de Kur'ân eğitiminin verildiği ancak buralarda çok fazla sayıda öğrencinin bulunmasına rağmen hafız sayısının az olduğu onların da çoğunun o yöreye göç etmiş Arap kabilelerin çocukları olduğu zikredilir.¹²³ Kur'ân eğitimiyle ilgili bahsedilmesi gereken diğer iki yer ise Selanik ve Kandiye'dir.¹²⁴ Bunlardan Selanik'te dârülkurrâlar ile sıbyan mekteplerinin varlığına dair bilgi mevcutken adetleriyle alakalı malumat zikredilmemiştir.¹²⁵ Kandiye'de ise daha ziyade mekteplerin varlığından ve bunların üst düzey bürokratlar tarafından yaptırıldığından bahsedilmektedir.¹²⁶ Ayrıca Ağrıboz'da iki tane medresenin mevcudiyeti ile buralardaki öğrencilerin hafız olup tefsir ve hadis ilmine dair ders almaları dile getirilmektedir.¹²⁷

Bulgaristan ve Yunanistanlı Kıraat Âlimleri

Bulgaristan'ın değişik yerlerinde kıraat ilmine hizmet eden âlimler yetişmiştir. Filibe Şehâbeddîn Paşa Camii vaizi ve şeyhülkurrâsı Mehmed Efendi (ö. 1078/1667)¹²⁸ ile Hacı Tevfik Efendi (ö.?) bahsi geçen kıraat âlimlerindendir.¹²⁹ Filibeli kıraat âlimlerinden bir diğeri Mustafa Abdullah Efendi'dir (ö.?).

¹²³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 145.

¹²⁴ Kandiye, Girit adasında bir şehirdir. Osmanlı, Girit adasını fetihten sonra burayı Girit adasının merkezi haline getirmiştir. Ersin Gülsoy, "Kandiye", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 303-305. Köprülü ailesinin Kandiye'de Kur'ân'ın eğitimi ve tilâveti işini oldukça önemsemişlerdir. Nitekim Fâzıl Ahmed Paşa, Kandiye vakfiyesinde ser-mahfil ve dört adet devirhân için yevmiye tayininde bulunması; el-Hâc Ahmed Paşa'nın da ailesinden ahirete irtihâl edenlerle vefatı sonrasında kendi ruhu için Kandiye'de mütevellisi olduğu vakıflarda Kur'ân kıraati için on kişiyi tayini ve bunlara yardımcı olmaları açısından müvezzi' ile hâfız-ı eczâ gibi görevliler belirlemesi; ayrıca Kandiye'de Kur'ân eğitim mekânlarından mektep tesisinde bulunması Köprülülerin Kur'ân kıraatini ve fethedilen yerlerde Kur'ân eğitimi önemsemelerini göstermesi açısından önemli bir veridir. *Köprülüzâde el-Hâc Ahmed Paşa Vakfiyesi*, Süleymaniye Ktp., Köprülü İlavesi, nr. 8, 6; *el-Hâc Ahmed Paşa Vakfiyesi*, nr. 12, 2b-3b.

¹²⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 71.

¹²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 229.

¹²⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 110.

¹²⁸ Ahmet Bâdi, *Riyâzı Belde-i Edirne*, haz. Ratip Kazancıgil, (İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, 2000), 3: 2282; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), 198.

¹²⁹ Hacı Tevfik Efendi, Filibe'deki Şehâbeddîn Medresesi'ndeki eğitimi sonrasında İstanbul'a gelmiş burada Çarşamba'daki Mehmed Ağa Medresesi'nde, Şeyhülkurrâ Hâfız İsmail Efendi'den kıraat ilmi tahsilinde bulunmuştur. Buradaki eğitimi sonrasında memleketi Filibe'ye dönen Hacı Tevfik Efendi, Rusların Filibe'yi irşadına kadar hocalık yapmıştır. İstanbul'a geri dönen Hacı Tevfik Efendi, burada iki yıl kaldıktan sonra Mudurnu'ya giderek Yıldırım Bayezid Camii ikinci imamlığıyla Mudurnu Müderrisliği görevlerinde bulunmuştur. Hacı Tevfik Efendi'nin aynı zamanda tasavvuf erbabıdır. Selami Şimşek "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, (İstanbul: 2014), 247.

Abdullah Efendi, döneminin Filibe şeyhülkurrâlarındandır.¹³⁰ Aslen Filibeli olup da Osmanlı'nın değişik beldelerinde kıraat ilmine hizmet eden diğer âlimler ise Muhammed Rasim Efendi (ö. 1939),¹³¹ Filibeli Hafız Ahmed Cevdet Efendi (ö. 1936),¹³² Hafız İbrahim Efendi (ö. ?),¹³³ Hasköylü Hafız Süleyman Efendi'dir (ö. ?).¹³⁴

Şumnu da Filibe gibi kıraat ilminin geliştiği ve kıraat âlimlerinin yetiştiği yerlerdendir. Hafız Hilmi Efendi (ö. 1200/1785),¹³⁵ İbrahim Hakkı Efendi (ö. ?),¹³⁶ Yûsuf b. Mehmed b. İbrahim (ö. 1282/1865),¹³⁷ Hâfız Hüsnü Efendi (ö. ?)¹³⁸ aslen Şumnulu olup da Osmanlı kıraat ilmine hizmet eden âlimlerdendir. Bulgaristan kökenli diğer kıraat âlimleri ise Tırnovalı Muhammed Hilmî (ö. 1334/1916);¹³⁹ Köstendil Müftüsü Ahmed Efendi (ö. ?)¹⁴⁰ ile Köstendilli Hafız Mehmed Efendi (ö. ?) ve Köstendilli Mehmed

¹³⁰ Kendisi, Filibe şeyhülkurrâsıdır. Oğlu Mehmet Tevfik Efendi de kendisi gibi kıraat âlimlerindendir. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, (İstanbul: Medrese Yayınları, 1980), 4: 130. Mehmed Tevfik Efendi, meşhur Yemişçizâde İsmail Hakkı Efendi'nin (ö. 1305/1887) talebelerindendir. Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 287-288.

¹³¹ Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966), 2-3: 261.

¹³² Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3, 253.

¹³³ Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Mushaf Kurulu Arşivi, 32.

¹³⁴ Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 33.

¹³⁵ Kaynaklarda Hafız Hilmi Efendi'nin uzun müddet Vardar Yenicesi'nde kıraate hizmet ettiği zikredilir. Tecvid ve vakıf işaretlerine dair eserleri vardır. Kendisi ve eserleri hakkında bilgi için bk. Bursalı, Osmanlı Müellifleri, (İstanbul: Matabaâ-i Âmire, 1333), 2: 28; Şumnulu Hafız Hilmi, *Manzum Tecvîd: Zafer*, (İstanbul: Matbaay-i Âmire, 1265), 3-11; Şumnulu, *Tertîbu Secâvendî Hurûf*, (İstanbul: Matbaay-i Âmire, 1265), 11-13; Akyüz, Osmanlı Müellifleri, 104-105.

¹³⁶ Fatih Camii imamlarındandır. Bosnalı Hafız Ömer Râsîh Efendi ile Hâşim Efendi'nin kıraat hocasıdır. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 97.

¹³⁷ Yûsuf Efendi, kıraat ilminin yanı sıra tefsir ve Arap diline yönelik dersler de vermiştir. Kendisinin ayrıca tasavvufî yönüne dair bilgi verilmektedir. Kur'ân'ın cem'i ve tertibine dair *İm'ân fî cem'il- Kur'ân* isimli eseri vardır. Bilgi için bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 202; Ahmed Badî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne: 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu, (Edirne: Trakya Üniversitesi, 2014), 2: 1490; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 252-253.

¹³⁸ Yemişçizâde İsmail Hakkı Efendi'den takrîbe dair eğitim almıştır. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 78.

¹³⁹ Tırnovalı Muhammed Hilmi Efendi, memleketinde kıraat eğitimi aldıktan sonra İstanbul'a gelmiş, burada Tikveşli Yûsuf Efendi'den icâzet almıştır. Eğitimi sonrasında Fetih dersiâmlığı, Tetkik-i Müellefât Meclisi üyeliği ve Huzur dersleri muhataplığı görevlerinde bulunmuştur. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3: 275; Mardin, *Huzur Dersleri*, 858-859.

¹⁴⁰ Arpacılar İmamı Hâfız Ahmed Efendi'den takrîb okumuştur. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 28.

Ârif Efendi;¹⁴¹ İslimyeli Mehmed Selim Efendi (ö. ?)¹⁴² ile İslimyeli Hâfız İslam Efendi (ö. ?),¹⁴³ Varnalı Hâfız İsmali Efendi'dir (ö. ?).¹⁴⁴

Hali hazırda Yunanistan sınırları dahilinde bulunan Serez, Yunanistan'da kıraat ilmine katkısı bulunan âlimlerin yetiştiği yerlerin başında gelir. Nitekim Ayinezâde Muhammed Şemsüddîn (ö. 1100/1688),¹⁴⁵ İbrahim Ethem Efendi (ö. 1326/1908),¹⁴⁶ Serezli İsmail Efendi (ö. 1330/1912),¹⁴⁷ Serezli Mehmed Emin Efendi (ö. 1330/1912),¹⁴⁸ Serezli Kurrâ Hasan Efendi (ö. 1330/1912),¹⁴⁹ Serezli Ahmed Hatemî Efendi (ö. 1330/1912)¹⁵⁰ ve Serezli Hasan Kâşif Efendi (ö. 1330/1912)¹⁵¹ gibi Serez'de yetişen ve Osmanlı'nın değişik beldelelerinde kıraat ilmine hizmet eden âlimler bu durumun göstergelerindendir. Ahmed Hatemî Efendi ile Hasan Kâşif Efendi örneklerindeki gibi bu âlimlerden Osmanlı'nın son döneminde yaşamış

¹⁴¹ Her ikisi de Köstendil Müftüsü Ahmed Efendi'nin talebesidir. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 31. Ârif Efendi, Köstendil Mollazâde Mederesesi'nde dinî ilimler tahsil etmiş ve Bursa'da müderrislik görevinde bulunmuştur. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3: 104.

¹⁴² Sultan İmamı Muhammed Râşid Efendi'den 'aşere icâzeti almıştır. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 33.

¹⁴³ Sultan İmamı Muhammed Râşid Efendi'den 'aşere icâzeti almıştır. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 33.

¹⁴⁴ Sultan İmamı Muhammed Râşid Efendi'den 'aşere icâzeti almıştır. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, 33.

¹⁴⁵ Ayinezâde'nin kıraat ilmine dair ihtisas sahibi olmasıyla birlikte, kârilik vasfı da vardır. Öyle ki Cum'a günleri hutbesi ve Kur'ân tilâvetini dinlemek için camisinin dolmasından bahsedilir. Ayinezâde'nin Şerh-u Cezerî isminde bir de eseri vardır. Bk. Serezli Mehmet Esat, *Memleket Hatıraları*, Haz. İbrahim Şirin-Faruk Yavuz, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012), 2: 189, 309; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaay-i Amire, 1333), 1: 213; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 71.

¹⁴⁶ İbrahim Efendi, Petriç'in Toponiçe köyünde Hacı Kurrâ Efendi'de hafızlık yapmış; daha sonra İstanbul'a geçip burada tashih-i hurûf, aşere ve takrîbe yönelik eğitim almıştır. Bornova'da imamlık görevinde bulunan Kurrâ İsmail Efendi talebelerindendir. Serezli, *Memleket Hatıraları*, 2: 239-240; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 325.

¹⁴⁷ İsmail Efendi, dinî ilimler sonrasında kıraat ilmini tahsilinde bulunup devrinin sayılı kurrâlarından addedilmiştir. Serezli, *Memleket Hatıraları*, 2: 176, 251-252; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 332.

¹⁴⁸ Mehmed Efendi'nin oğlu Ahmed Hatemî Efendi de babası gibi kurrâdır ve Serez'de şeyhülkurrâ olarak görev yapanlardandır. Serezli, *Memleket Hatıraları*, 2: 206-207; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 332-333.

¹⁴⁹ Dini ilimler sonrasında Mehmed Emin Efendi'den 'aşere ve takrîb eğitimi alan Hasan Efendi, Serez'de çok sayıda hâfız ve kurrâ yetiştirmiştir. Serezli, *Memleket Hatıraları*, 2: 151, 261; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 333.

¹⁵⁰ Hasan Efendi'nin talebesidir. Meşrutiyete kadar Kurrâhane diye bilinen dârülkurrâda vazife yapan Ahmed Hatemî, meşrutiyet döneminde burası dârülmualimîne çevrilince burada Kur'ân hocası olarak vazifesini sürdürmüştür. Serezli, *Memleket Hatıraları*, 1: 207, 219 - 2: 223, 272; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 333.

¹⁵¹ Fatih Dersiâmlarından Serezli Eyüp Efendi'nin talebelerindendir. Tahsili sonrasında memleketi Serez'e dönen Kâşif Efendi, memleketinin işgali sonrasında İstanbul'a gelip burada vazife yapmıştır. Serezli, *Memleket Hatıraları*, 1: 188, 218- 2: 265; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 334.

olanların bir diğer özelliği; Bulgar işgali sonrasında Osmanlı'nın değişik bölgelerine geçip buralarda Kur'ân hizmetinde bulunmuş olmalarıdır.¹⁵²

Sonuç

Balkanların değişik bölgelerine mensup kurrâ, kendi memleketlerinin yanı sıra İstanbul'da da kıraat eğitimi almış; daha sonra memleketlerine dönerek burada hizmet etmiştir. Bunlar arasında önce memleketine hizmet edip sonrasında Osmanlı'nın değişik bölgelerinde Kur'ân hizmetinde bulunan kimseler de vardır.

Yunanistan'da kıraat âlimi yetiştiren yerlerden en önemlisi Serez'dir. Serez'de yetişen ve Serezli olup da İstanbul'da kıraat ilmi tahsilinde bulunan âlimler Osmanlı'nın muhtelif yerlerinde kıraat ilmine hizmet etmişlerdir. Bölgede yetişen âlimlerin değişik yerlerde bu ilme hizmet etme işi Bulgar işgali sonrasında hızlanmıştır. Bu durumun oluşmasının ana nedeni Bulgar işgalinden kaçan âlimlerin değişik bölgelere geçip buralarda Kur'ân hizmetinde bulunmalarıdır.

Serez asıllı kârîlerin kıraat ilmine katkılarının en fazla önemsenmesi gereken zaman dilimi Cumhuriyet sonrasıdır. Zira Mısır tarikinin Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine aktarımında Serezli Ahmed Şükrü Efendi ile Yeğeni Kesikbacak İsmail Efendi'nin rolü büyüktür. Nitekim Ali Üsküdarlı, Gönenli Mehmed Efendi ve Aşıkkutlu Hoca Efendi gibi Mısır tarikine hizmeti bulunan zatların icâzetleri bu kişiler vesilesiyledir.

Balkanlar'da Osmanlı'da Kandiye diye de biline Girit'teki Kur'ân eğitimi ve kıraatinin gelişmesinde Köprülülerin rolü büyüktür. Nitekim Köprülü ailesi Kandiye'de Kur'ân eğitim mekânlarından sıbyan mektepleri tesis etmiş; ayrıca vakfiyelerinde Kur'ân'ın tilâvetine hizmet etmekle görevli ser-mahfil, devirhân, müvezzi ve hâfız-ı eczâ gibi görev tayinini önemsemişlerdir.

¹⁵² Serez asıllı kurrâların Kur'ân hizmetleri Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Nitekim Mısır tarikinin Osmanlı'dan Cumhuriyete aktarımında Serezli Ahmed Şükrü Efendi (ö. 1932) ile yeğeni Kesikbacak İsmail Efendi'nin rolü büyüktür (1905/ 1972). Şöyle ki Türkiye'deki Mısır tariki icâzet silsileleri büyük oranda bu âlimler vasıtasıyla devam ederken Üsküdarlı Ali Efendi (1885/1976) ve Gönenli Mehmed Efendi (1903/1991) ile Aşıkkutlu Efendi (1901/1980); sonrasındaki nesilde de tanınmış kurrâların icâzet silsileleri bu zatlar vesilesiyledir. Bahsi geçen zatlar ile eğitimlerine dair geniş bilgi için bk. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 1: 110-111; Recep Akakuş, "Kesikbacak İsmâil Efendi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 96; Yûsuf İlgar, "Afyonkarahisar'da Kur'ân'a Hizmet Edenler", *Taşpınar*, VIII (2012): 63-64; Ali Sâdeddîn Efendi, *İcâzetnâme*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Ktp., Üsküdarlı Blm. nr. 42: 2a-b; Mustafa Uzun, "Hâfız Ali Üsküdarlı", *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yay., 2012, 57; Recep Akakuş, "Gönenli Hoca ve Eyüp Camii Şeyhülkurrâlığı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VI*, (2003): 349; Emin Aşıkkutlu, "Aşıkkutlu Mehmet Rüştü", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 6.

Kaynakça

- Akakuş, Recep. “Kesikbacak İsmâil Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 96. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Akakuş, Recep. “Gönenli Hoca ve Eyüp Camii Şeyhülkurrâlığı”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VI*, (2003): 348-355.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kıraat Âlimleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. 3. Cilt. İstanbul: Medrese Yayınları, 1980.
- Âşıkkutlu, Emin. “Âşıkkutlu Mehmet Rüştü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*. İstanbul: TBMM Kültür, sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2006.
- Badî, Ahmet. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*. Haz. Ratip Kazancıgil. 2-3. Cilt. İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, 2000.
- Bursalı, Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 1. Cilt. İstanbul: Matabaâ-i Âmire, 1333.
- Coşkun, Eyüp-Ensar, Ferhat. “Bulgaristan’daki Bazı Kültür Merkezleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 17 (2001): 11-42.
- Doğan, Mehmet. “I. Murad”. *Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Ebu’l-Ulâ, Mardin. *Huzur Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Eğini, Muhammed Hulusî. *Esâmî-i kurrâ*. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi, 32.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. Haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011.
- Gökçen, Salih. “Dogmatik Yunan Paranoyası/Anadolu’da Rum Soykırımı”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, 31 (2006): 73-92.
- Gülsoy, Ersin. “Kandiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 303-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Hacısalıhoğlu, Mehmet. “Yunanistan (Tarih ve Ülkede İslâmiyet ve Türk-Müslüman Azınlık ve Kültür Varlıkları)”. 43: 587. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hafız, Nimetullah. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: IRCİCA, 1985.

Halaçoğlu, Yusuf. “Bulgaristan (Tarih/Osmanlı Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 396-398. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

İlgar, Yûsuf. “Afyonkarahisar’da Kur’ân’a Hizmet Edenler”. *Taşpınar*, 8 (2012): 60-67.

İzeti, Metin. *Balkanlarda Tasavvuf*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.

Karaman, Fikret. “Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki Mirası”. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2018): 21:47.

Köprülüzâde el-Hâc Ahmed Paşa Vakfiyesi. Köprülü İlavesi, 7, 8, 12. Süleymaniye Kütüphanesi.

Nasrattınoğlu, İrfan Ünver. *Afyonkarahisar’lı Şairler Yazarlar Hattatlar*. Ankara: İpek Matbaası, 1971.

Nasuhbeyoğlu, Tahsin. *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul: y.y., 2008.

Özey, Ramazan. *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Sabev, Orlin (Orhan Salih). “Bulgaristan Örneği Işığında Balkanlar’da Osmanlı Medrese Kütüphaneleri”. *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*. (İstanbul: 2014): 143-174.

Sâdeddîn Efendi, Ali. *İcâzetnâme*. Üsküdarlı, 42. Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Kütüphanesi.

Serezli, Mehmet Esat. *Memleket Hatıraları*. Haz. İbrahim Şirin-Faruk Yavuz. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012.

Şimşek, Selami. “Osmanlı’nın Balkanlar’daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe’de Tasavvuf ve Tarikatlar”. *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*. (İstanbul: 2014): 231-260.

Şumnulu, Hafız Hilmi. *Manzum Tecvîd: Zafer*. İstanbul: Matbaay-i Âmire, 1265.

Şumnulu, Hafız Hilmi. *Tertîbu Secâvend-i Hurûf*. İstanbul: Matbaay-i Âmire, 1265.

Uzun, Mustafa. “Hâfız Ali Üsküdarlı”. *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*. (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yay., 2012): 55-57.